

3.2. Podstawowe odmiany polszczyzny używane dziś na wsi

Autor: Halina Karaś

Zmiany społeczno-kulturowe, jakie się dokonały w Polsce, sprawiły, iż w środowiskach wiejskich gwara przestała być jedynym kodem językowym służącym do porozumiewania się. Obecnie wyróżnić można takie podstawowe odmiany polszczyzny używane na wsi, jak:

- gwary ludowe (z elementami ogólnopolskimi, zwłaszcza w zakresie słownictwa)
- kody mieszane (o różnym stopniu przemieszania elementów ogólnopolskich i gwarowych)
- polszczyzna ogólna (najczęściej w wariantach regionalnych). W zależności od regionu i od sytuacji w poszczególnych wsiach może przeważać w codziennej komunikacji jedna z wymienionych odmian. Gwary ludowe – na ogół już z pewną częścią słownictwa przejętą z polszczyzny ogólnej, często w wymowie gwarowej – są używane przez przedstawicieli różnych pokoleń, czyli niezależnie od wieku, tylko w pewnych regionach podtrzymujących swoją odrębność regionalną zarówno w zakresie kultury, jak i języka, a więc przede wszystkim na Śląsku, na Podhalu, Spiszu i Orawie (w części górskiej). W niektórych regionach, np. na Kurpiach, gdzie panuje znaczne ożywienie działalności regionalnej, gwara bywa już nauczana, a więc dla młodego pokolenia, tj. dla dzieci i młodzieży, na ogół nie jest już podstawowym środkiem komunikowania się, ale jej znajomość bywa podtrzymywana przez uczestnictwo w zespołach regionalnych i – szerzej – w ruchu regionalnym (lokalnym). Powrót do źródeł, czyli do gwary, można obserwować na ogół w mniejszym zakresie, niż to się dzieje na Kurpiach, także w innych regionach, np. w Borach Tucholskich, często w różnych rejonach Wielkopolski, gdzie dużą popularnością cieszą się inicjatywy promujące gwara czy ją utrwalające, jak np. opracowywanie słowniczek gwarowych, czy też Małopolski (np. w Kieleckiem). Są też takie regiony, gdzie takiego ożywienia jeszcze nie widać, a w powszechnej świadomości utrwalił się stereotyp, że gwara to gorszy typ polszczyzny, którego należy się wystrzegać. Do nich należą głównie obszary Mazowsza, gdzie bliskość stolicy powoduje jeszcze szybsze wypieranie gwary. Najczęstszą odmianą spotykaną obecnie na wsi są kody mieszane, czyli takie odmiany polszczyzny, w których występują zarówno elementy ogólnopolskie, jak i gwarowe. W języku różnych mieszkańców nawet tej samej wsi możemy obserwować to przemieszanie i różny stopień natężenia faktów językowych typowych dla polszczyzny ogólnej i dla gwary. Czasem jest to już prawie polszczyzna ogólna z niewielką domieszką pewnych cech gwarowych, np. w wymowie czy w słownictwie. Polszczyzna ogólna w środowiskach wiejskich to głównie język wiejskiej inteligencji: nauczycieli, lekarzy, księży, rolników z wyższym wykształceniem prowadzących gospodarstwa specjalistyczne oraz tych mieszkańców, dla których wieś jest tylko miejscem zamieszkania, skąd dojeżdżają do pracy w mieście. Najczęściej jest to polszczyzna w jej wariantach regionalnych, a więc z regionalizmami w wymowie, słownictwie jako wyznacznikami tej odmiany języka polskiego (zob. Odmiany regionalne polszczyzny a dialekty i gwary ludowe, Regionalizmy a dialektyzmy).